

K OTÁZKE NÁRODA A NACIONALIZMU

ERIC J. HOBSBAWM: Nationen und Nationalismus. Mythos und Realität seit 1780. Frankfurt, New York, Campus Verlag 1992, 251 s.

Práca súčasného anglického historika E. J. Hobsbawma podáva pomerne ucelený obraz o posledných dvesto rokoch vzniku a vývinu moderného európskeho národa a s ním bezprostredne spojeného fenoménu – nacionalizmu. Kriticky analyzuje a zvažuje aktuálnu hodnotu a význam týchto pojmov, ktoré pre svoju sociálnu brizanciu a nezriedka i konfúznosť sú predmetom nielen vedeckých sporov.

Autor upozorňuje na skutočnosť, že väčšina moderných národov v snahe upevniť vlastné národné povedomie a národnú identitu argumentuje svojou hlboko do dejín siahajúcou tradíciou, svojim historickým zázemím. V skutočnosti však len málo európskych národov môže svoj zrod datovať hlbšie ako do 19. alebo do 18. storočia.

Medzi základné otázky, na ktoré chce autor knihy odpovedať, sa radí i problém súčasnej etapy vývinu nacionalizmu ako variabilného spoločenského fenoménu a otázka, či tento spoločenský fenomén dosiahol svoj zenit, resp. a či ho už neprekročil.

V úvodnej časti knihy, ktorú pokladáme teoreticky za najprínosnejšiu, E. J. Hobsbawm považuje za potrebné formulovať jednak svoj vzťah k pojmovému aparátu teórie národa („pojmy nie sú, prirodzene, nijakými súčasťami voľne sa vznášajúcich filozofických debát, ale sú spoločensky, historicky, geograficky zakotvené, a preto musia byť v kontexte týchto realít objasnené“ (s. 20)) a jednak svoje teoretické východiská.

Potrebu komplexného prístupu, teda aj prístupu na mikroúrovni, k historickej analýze fenoménu národa a nacionalizmu argumentuje E. J. Hobsbawm tromi faktormi, o ktorých podľa neho nie sú nijaké pochybnosti: prvou je skutočnosť, že oficiálne ideológie štátov a národných hnutí neposkytujú žiadne podklady o tom, čo prebieha v hlavách samotných, i tých najlojálnejších občanov či príslušníkov národa. Po druhé, neexistuje žiadny mimoriadny dôvod pre prijatie tézy, že pre väčšinu ľudí má identifikácia s vlastným národom akési výsadné postavenie alebo dokonca že je ostatným skupinovým identitám nadradená. V skutočnosti sa podľa E. J. Hobsbawma národná identita vždy spája len so skupinovými identitami iného druhu (kultúrne a i.).

Po tretie, národná identita s celým svojím komplexom väzieb sa môže v priebehu krátkeho času zmeniť a jej váha v hodnotovom systéme presunúť.

Podľa nášho názoru o váhe národnej identity a jej mieste v hodnotovom systéme konkrétnej spoločnosti je možné viesť spor v tom zmysle, či je národná identita iba jednou z mnohých skupinových identít, alebo má svoju mimoriadnu pozíciu. Podľa nášho názoru jej pozícia všeobecne sa v hodnotovom systéme nachádza na inom mieste ako bežné skupinové identity, pričom sa môže presúvať na pozície najvyššie v situáciách spoločenských ruptúr a pod. V tejto súvislosti je možné hovoriť o príliš aposteriórnom postoji autora recenzovanej publikácie.

Keď si E. J. Hobsbawm takto rigorózne – ako sme vyššie uviedli – vymedzil základný rámec prístupu ku skúmaniu fenoménu národa a jeho vývinu za posledné dve storočia, otvára svoj historický oblúk v kapitole *Národ ako fenomén nového typu*. Tvrdí, že základnou a rozhodujúcou charakteristikou súdobého národa a všetkého, čo s ním súvisí, je jeho modernita. Na rozsiahlom historickom písomnom materiáli dokazuje, aká je súdobá terminológia v oblasti skúmaného fenoménu nová a ako samotný pojem národa prešiel významnými významovými metamorfózami – od svojich miním až po svoje maximá v politologickom význame slova. Na otázku, ako došlo k tomu, že pojem „národného vlastenectva“ (nationalen Patriotismus, s. 59) si v priebehu krátkeho času získal väčšinu ľudí a dosiahol rozsiahlu politickú moc, sa pokúša autor odpovedať v kapitole *Národnoobrodenecký protonacionalizmus*. Snaží tiež zhodnotiť význam jazyka, reči v procese zviditeľňovania etnickej spoluprislušnosti. Táto

etnická spoluprášnosť je podľa autora definovaná negatívne, t. j. za príslušníkov daného etnika sú považovaní len tí, ktorí nie sú iní, inakší, cudzí alebo odlišní.

V kapitole *Nacionalizmus zhora* sa autor snaží na konkrétnych historických podkladoch potvrdiť nosnú tézu svojej práce, že totiž v Európe, a zvlášť v jej západnej časti, „štát vytváral národ“, čo sa dialo súbežne so vznikom moderného typu štátu a rozvojom priemyselnej spoločnosti.

V kapitole *Premeny nacionalizmu 1870-1918* autor rozvíja myšlienku, že nacionalizmus od svojej mazzinovskej fázy liberálnej éry sa na prelome storočí podstatne zmenil. Jednak prestal platiť tzv. prahový princíp, ktorý požadoval pre vznik národného štátu minimálnu početnosť obyvateľstva a ktorý sekundárne a paradoxne viedol k tomu, že „výstavba národa donucovaním bola chápaná ako expanzívny proces“ (s. 45). Inak povedané, dôsledkom aplikácie prahového princípu bola snaha o umelé vytváranie tridsať až šesťdesiatmiliónových kvázi heterogénnych národných (štátnych) celkov. Ďalej došlo k roztriešteniu nacionálnych požiadaviek do množstva menších ľudských pospolitostí a čo je najdôležitejšie, podľa autora práce „ako dôsledok tohoto rozmnoženia potenciálnych národov bez dejín (sic! podč. K. K.) boli etnická príslušnosť a reč priradené k rozhodujúcim alebo sa stali vôbec jediným kritériom potenciálneho národa“ (s. 122).

V závere tejto kapitoly zdôrazňuje potrebu ďalších výskumov otázky národa, národného povedomia a nacionalizmu tejto doby, pričom, po prvé, je potrebná nielen vyššia frekvencia analýz, ale, a to najmä, predovšetkým trpezlivosť a demystifikujúci pohľad na terminológiu a ideológiu v okruhu „národnej otázky“ tejto doby, vrátane jej nacionalistickej varianty. Po druhé, podľa E. J. Hobsbawma sa nedá oddeliť vývoj národného uvedomenia tej doby od ostatných foriem sociálneho a politického povedomia, pretože tieto procesy prebiehali súbežne.

Nacionalizmus na svojom vrchole v r. 1918-1950 je názov ďalšej kapitoly, v ktorej sa autor zaoberá najmä nárastom nacionálneho povedomia v medzivojnovom období, charakteristickým takmer pre celú Európu. Jeho pohľad na problematiku však už nie je len eurocentrický, ale všímá si aj situáciu v dekolonizovaných krajinách v multikultúrnych a multinárodných štátoch tretieho sveta.

Nacionalizmus v odchádzajúcom 20. storočí je názov poslednej kapitoly knihy, ktorou autor chce zavŕšiť svoj mimoriadne kritický pohľad na nacionálnu problematiku. Domnieva sa, že hoci na prvý pohľad sa národnoštátny princíp vo svete triumfálne presadil (a naďalej sa presadzuje – pozn. K. K.), vplyv národne alebo etnicky orientovanej politiky sa vo svetovom meradle presadzuje stále menej a nacionalizmus už „nefunguje ako hlavná hnacia sila historického vývinu“ (s. 194). Autor hovorí, že pre poslednú tretinu 20. storočia charakteristické národné hnutia majú výrazne negatívny charakter a národné štáty chápe ako historicky prekonané fenomény. Pripomína, že autonómna sila nacionalizmu v jeho súčasnej etnicko-jazykovej verzii je predovšetkým slabšia, ako vyzerá, a že potom, ako sám nacionalizmus dosiahol svoje politické ciele – vytvorením suverénneho národného teritoriálneho štátu –, viac nemá nijaké riešenia pre problémy nášho času. Nacionalizmus neponúka – jednoducho nemá – adekvátne politický program pre svet dneška ani pre svet budúci.

Práca, resp. súbor prednášok E. J. Hobsbawma prednesených na Queens University of Belfast od r. 1985 je písaná na pomedzí politológie a sociológie s výrazným sociálnofilozofickým akcentom.

Je erudovaným príspevkom k poznaniu problematiky národa a napriek podľa nášho názoru až hyperkritickému prístupu autora je jej poznávací hodnota vysoká.

Karol Kollár